

Vrijdag 17 juni 2022

TivoliVredenburg – Hertz – 20.00 uur

(Vriendelijk verzoek: wilt u uw telefoon het zwijgen opleggen?)

QUATUOR DANIEL

Marc Danel viool

Gilles Millet viool

Vlad Bogdanas altviool

Yovan Markovitch cello

Joseph Haydn 1732 - 1809

Strijkkwartet opus 1 nr. 1 Hob. III:1 (1762-64)

Presto

Menuet

Adagio

Menuet

Finale: Presto

Johannes Brahms 1833 - 1897

Strijkkwartet in c, opus 51/1 (1873)

Allegro

Romanze: Poco adagio

Allegretto molto moderato e comodo

Finale: Allegro

Pauze

Pjotr Iljitsj Tsjaikovski 1840 - 1893

Strijkkwartet nr. 1 in D, opus 11 (1871)

Moderato e semplice

Andante cantabile

Scherzo. Allegro non tanto e con fuoco

Finale. Allegro giusto

Joseph Haydn, de vader van het strijkkwartet

Het twintigste-eeuwse beeld van het strijkkwartet met vier gelijkwaardige strijkersstemmen beschrijft maar een deel van het genre. In de achttiende eeuw ontwikkelden zich verschillende soorten strijkkwartet, zoals het eenvoudige 'huiskwartet' voor uitvoeringen in de salons en het Quatuor Concertant met een uiterst virtuoze eerste viool en begeleidende partijen: vaak werd een professionele violist

geëngageerd die door de minder vaardige - maar uiterst serieuze - amateurs werd begeleid. Een kwartet met vier gelijkwaardige stemmen kwam steeds meer in beeld bij componisten als Tartini en Scarlatti. Uiteindelijk culmineerde dit in het Weense kwartet van Joseph Haydn, de 'Vader van het Strijkkwartet'. Hiermee werd het strijkkwartet de toetssteen van de klassieke stijl en begon het aan een ongeëvenaarde zegetocht. Niet alleen was het een van de genres waarin vrijwel elke componist zich liet gelden, maar ook het aantal strijkkwartetten dat werd gepubliceerd was duizelingwekkend. Zo zijn honderd van de negenhonderd composities van de min of meer vergeten componist Václav Pichl (1741-1805) strijkkwartetten, en ze zijn ook nog allemaal uitgegeven; sommige onder de naam van Haydn. In Parijs werden tussen 1770 en 1800 niet minder dan 3600 kwartetten gepubliceerd, deels in een concertante of briljante stijl en deels voor amateurs. Eén ding hadden al deze kwartetten gemeen: er waren eigenlijk geen uitstapjes naar een lichte of populaire stijl bij. Strijkkwartetten hebben vanaf het begin behoord tot de meest bevlogen en diepgaande muzikale vorm, geëerd door musici, bewonderd door liefhebbers, begrepen door kenners. Dit is vereeuwigd in een citaat van Goethe uit 1829: 'Het strijkkwartet is mij van alle instrumentale muziek het liefst: men hoort vier intelligente mensen die zich met elkaar onderhouden, gelooft iets van hun conversatie te begrijpen en de eigenzinnigheden van de instrumenten te leren kennen.'

Toen Haydn in 1755 en 1756 bij Baron von Fürnberg in Weinzierl aan de Donau (in de buurt van Melk) verbleef, speelde hij kamermuziek met Fürnbergs kamerheer, met de dorps-priester, en met een musicus die Albrechtsberger heette (wellicht gerelateerd aan Beethovens latere Weense leraar Johann Georg Albrechtsberger). In dit ad-hoc-kwartet voor strijkers speelde Haydn de altviool en het was voor dit ensemble dat hij zijn eerste strijkkwartetten opus 1 schreef. Haydn was toen nog jong en onbekend, nam de opdracht aan en zo ontstond zijn eerste kwartet waarmee hij direct na het verschijnen ervan ongemeen veel bijval verwierf, waardoor hij de moed opvatte in deze richting verder te werken. Hij beschouwde overigens zijn latere kwartetten uit 1770 als de eerste echte kwartetten, met de dialoog tussen alle vier de stemmen en uitgesproken verhaallijnen tussen thema's en begeleidingen. Rond zijn twintigste componeerde Haydn een tiental strijkkwartetten. Dit waren zijn eerste volwassen composities: opus 1 en opus 2. Hij noemde deze kwartetten, soms bestaande uit vijf delen, divertimenti (in die tijd achtergrondmuziek, serenades, amusementsmuziek). Het is symbolisch voor het belang van het strijkkwartet als belangrijk genre voor Haydn dat zijn opus 1 meteen een groep van zes strijkkwartetten bevatte. Ze werden in 1764 uitgegeven en ze volgen alle een standaard patroon van vijf vrij korte delen: *presto/allegro, menuet, adagio, menuet, presto/allegro*. Waarbij dat *adagio* in het midden bijna altijd het langste deel is.

Brahms - Strijkkwartet in c

'Je hebt geen idee hoe het is om zijn voetstappen voortdurend achter je horen', schreef Brahms aan een vriend, en hij bedoelde natuurlijk de voetstappen van Beethoven. Brahms beschouwde zich als de erfgenaam van Beethoven, maar diens muzikale erfenis heeft hem niet weinig in de weg gezeten. Zeker op die terreinen waarin zijn grote voorganger zulke onovertroffen prestaties had geleverd: de symfonie en het strijkkwartet. Voordat Brahms zelf met een symfonie tevoorschijn durfde te komen, was hij al een eind in de veertig. En met zijn strijkkwartetten zocht Brahms ook slechts aarzelend de publiciteit.

Het eerste strijkkwartet dat Brahms voldoende achtte om mee voor de dag te komen - hij heeft talloze probeersels vernietigd -, was het *Strijkkwartet in c*. Maar het duurde wel jaren voor het zover was. Ongeveer vanaf 1860 was Brahms aan de compositie begonnen. In de loop van de daaropvolgende jaren volgden talrijke wijzigingen en omwerkingen, waarbij hij om de zoveel tijd hulp van beroepsmusici inriep, om de muziek aan de klinkende praktijk te toetsen. Telkens trok hij het strijkkwartet weer terug, om het verder te verbeteren. Pas in 1873 was Brahms tevreden met het resultaat, waarna het stuk op 11 december van dat jaar in Wenen in première werd gebracht door het befaamde Hellmesberger Strijkkwartet.

Rond 18969 stuurde hij Clara Schumann het eerste deel en de finale, maar de beide middendelen waren pas in 1873 klaar. Geen groter contrast is denkbaar tussen de stormachtige hoekdelen vol samengebalde passie, de tedere *Romanze* en het derde deel, een soort scherzo dat spookachtig en 'gemütlich' tegelijk is, een combinatie die alleen in het repertoire van Brahms voorkomt.

De extreem lange ontstaansgeschiedenis van de twee Strijkkwartetten opus 51 weerspiegelde de werkhouding van Brahms: een steeds terugkerende worsteling met de materie die zo kenmerkend was voor hem als componist. Hierover deed hij een verhelderende uitspraak, opgetekend door zijn biograaf Max Kalbeck: 'Dat wat men een vondst noemt, een echte gedachte, is eigenlijk inspiratie, iets wat van boven komt. Dat wil zeggen: dat ligt niet in mijn macht. Vanaf dat moment kan ik zo'n geschenk niet genoeg verachten, ik moet het door voortdurende arbeid tot mijn rechtmatige eigendom maken.' In Brahms' Eerste Strijkkwartet zijn die twee tegenstrijdige krachten hoorbaar geworden: de spontane drive als een frisse wind die de muziek vooruitblaast, en het zware zwoegen dat die beweging tegenwerkt.

Tsjaikovski - Eerste Strijkkwartet

Zangerigheid en lyriek kenmerken Tsjaikovski's Eerste Strijkkwartet. Het eerste deel heeft twee prachtige zangmelodieën als thema's: het eerste lieflijk en kalm, het tweede blijmoedig en ontspannen. Gaandeweg worden die twee rustieke thema's bewerkt en gekruid tot uiteindelijk een gepeperde

vitale climax is bereikt. Het hoofdthema van het tweede deel is gebaseerd op een heerlijk Russisch volkslied dat je zo mee zou willen kunnen zingen. Tsjaikovski schijnt het een timmerman te hebben horen zingen toen hij op het buitenhuis Kamenska werkte aan zijn opera *Undine*. Hoe dan ook, er wordt gezegd dat Tolstoj zo ontroerd was door dit deel dat hij in tranen uitbarstte toen hij het hoorde en dat is heel voorstelbaar. Met zijn aanstekelijke, soms mendelssohniaanse lichtheid werd een daverend succes. Tsjaikovski was zelf ook erg ingenomen met deze mooie muziek, want hij bewerkte het *Andante cantabile* later voor cello en strijkorkest.

Hoewel het Eerste Strijkkwartet van Tsjaikovski een bevoegen indruk maakt, is de reden dat hij het componeerde een heel praktische en nogal laag-bij-de-grondse. Op aanraden van Nikolaj Rubinstein organiseerde Tsjaikovski om geld en bekendheid te verwerven in 1871 een concert met eigen werken. Toen het onmogelijk bleek om een orkest te huren en de componist te weinig kamermuziekcomposities in voorraad had voor een avondvullend concert, componeerde hij dit Eerste Strijkkwartet. De avond werd een succes, en dan vooral dankzij het uit nood geboren kwartet, met het alle harten veroverende *Andante cantabile*. Dat de uitvoering van het werk in handen was van de leden van het Kwartet van de Russische Muziekvereniging, onder wie de beroemde Tsjechische violist Ferdinand Laub en de cellist Wilhelm Fitzenhagen, speelde daarbij zeker een rol.

Quatuor Danel was drie jaar lang Ensemble in Residence bij TivoliVredenburg, een belangrijke voedingsbron voor een reeks spraakmakende initiatieven voor strijkkwartet, binnen en buiten TivoliVredenburg. Het kwartet dook op in diverse series, gaf lunchpauzeconcerten, masterclasses, workshops en coachingstrajecten voor studenten, jonge ensembles en amateurs (niet alleen voor strijkers), of speelde exclusief voor kinderen. Ook in de jaren daarvoor smeeden TivoliVredenburg en het Frans-Belgische kwartet een hechte band, en bezorgde het publiek veel onvergetelijke momenten. De strijkers verrasten met Sjostakovitsj en Borodin, en speelden alle strijkkwartetten van Mieczysław Weinberg, Ludwig van Beethoven en Dmitri Sjostakovitsj. Ze stonden in Utrecht op het podium met Ralph van Raat, Calefax, klarinettist Jörg Widmann, cellist Christian-Pierre La Marca, en waren bij het openingsfestival in 2014 de eersten die een concert gaven in Hertz. Het Quatuor is nauw verbonden met de Nederlandse Strijkkwartet Academie. De lijst met kwartetten die aan de academie zijn gevormd, is indrukwekkend: Matangi Quartet, Rubens Quartet, Atrium, Quatuor Varèse, Ragazze Quartet, Dudok Quartet Amsterdam, Ebonit Saxophone Quartet, Ardemus Quartet... Sinds 2011 is Marc Danel artistiek leider van de NSKA en ook het kwartet is nauw verbonden met het opleidingsinstituut. Die pedagogische rol combineert het kwartet nog altijd met een internationale concertpraktijk en geeft zo 'het goede voorbeeld'.